

Edebiyatçıların Gözüyle İstanbul

İskender Pala (oturum başkanı)

Ahmet Ümit

Beşir Ayvazoğlu

Mario Levi

Selim İleri

Sunucu

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi ortaklığında düzenlenen III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu'nun kapanış oturumuna hoş geldiniz. Sempozyumumuz dün sabah itibariyle üniversitemiz yerleşkesinde yapılmaya başlandı ve çeşitli etkinliklerde Osmanlı İstanbul'u anlatıldı, tartışıldı. Bugün ise edebiyatçıların gözüyle İstanbul'u göreceğiz. Saymadık kaç yazı, kaç yazar... İstanbul'a şiir yazılmadı belki, şiire İstanbul yazıldığı kadar. Yedi tepe üzerinde zaman bir gergef işlerdi, iki deniz ortasında tek bir elmas parçasına benzetildi. Bin bir direkli Haliç'inde akşam, Adalarında bahar, Süleymaniye'sinde güneş hep güzeldi. *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk*, en güzel aşk hikayemiz oldu. *Beyoğlu'nun En Güzel Abisi*'yle gezdik hep. Not defterlerimiz gök kubbemizle doluydu. Vakit, onların gözlerinin ta içine, gözlerinin İstanbul'una bakma vakti. "Edebiyatçıların Gözüyle İstanbul" oturumunu başlatması için oturum başkanımız sayın İskender Pala'yı davet ediyorum.

İskender Pala: Efendim. 29 Mayıs Üniversitesi'nin bu defa 3.sünü gerçekleştirdiği ve inşallah 30'u, 40'ı gerçekleştirmesini temenni ettiğimiz Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu'nun son oturumu. İşin bilimsel kısmı tamamlandı. Bilim adına her şey söylendi. Şimdi biraz daha kültürel yanına ağırlık verecek şekilde, İstanbul'u yazan çok değerli yazarlarımızdan, belki kalemlerini öpmek mesabesinde bir cemile olsun diye onlarla sohbet gerçekleştireceğiz. Sohbetimizin üst başlığı, "İstanbul'u Yazmak".

Her şehri yazmak çok zordur mutlaka ama İstanbul'u yazmak daha da zordur. Çünkü sesini duyarsınız, kokusunu hissedersiniz, rengini görmek istersiniz, insanını tanırırsınız, binasında nefes almak, sokaklarında yürümek, tarihinde dolaşmak, kimliğini bilmek istersiniz. Bütün bunların hepsi için araştırma gerekir. Hepsi için ayrı bir mekânı, ayrı bir sureti, ayrı bir yüzü ayrı bir sesi tekrar tekrar gündeminize alırsınız. Cümlelerinizi yazarsınız, bozarsınız, yeniden yazar, sonra yeniden bozarsınız ve yeniden, yeniden yazarsınız. İstanbul buna değer çünkü, İstanbul buna zorlar sizi. İstanbul'un kıymeti, İstanbul'un tarih içerisindeki anlamı zaten biraz da bu demektir. Onun için biraz sonra huzurunuzda davet edeceğim çok değerli yazarlar, hadi İstanbul'u yazalım diye İstanbul'u yazmadılar. Her birinin alın teri, belki yüreklerinden damlayan güzellikler ve estetik duygular, kalemleriyle satırlara öyle döküldü. Onlar İstanbul'u sadece yazmakla kalmadılar, sokak sokak dolaştılar, hatta semt semt rehberlik yaptılar, okuyucularını gezdirdiler, okuyucularıyla birlikte İstanbul'u nefeslendiler. Onun için İstanbul'u hakikatiyle bildiklerine kaniyiz.

Hepiniz tanıyorsunuz mutlaka; şu gördüğünüz adamı (Fatih Sultan Mehmet'in resmini işaret ediyor) öldürdüğü için en cânî olandan başlayalım. İçinizdeki Sultanı Öldüren kişi; işte o. *İstanbul Hatırası'nı* mutlaka okumuşsunuzdur. Başkomiser Nevzat acaba kendisi midir diye zaman zaman şüphelenir, cesaret edip soramam, ama hiç olmazsa onun satırları arasında İstanbul'un arka sokaklarını yahut karanlık yüzünü tanırım. Tanıtmaya gerek yok. Değerli genç dostumuz; *Beyoğlu'nun En Güzel Abisi* Ahmet Ümit, buyurun.

Hoş geldin Ahmet.

Ahmet Ümit: Hoş bulduk.

İskender Pala: Efendim aslında şu sıralarda, şu saatlerde onun burada değil Beşiktaş'a doğru Taksim'den iniyor olması lazım. Biraz sonra da belki Ortaköy'e doğru bir gezinti yapacak. Oradan bir taksiye binip "Çek Ortaköy'e" diyecek. Ama bugün tesadüfen burada. İyi ki burada. Sabahleyin Moda tarafından; evinden çıkmış, simitle çaydan oluşan kahvaltısını yapmış, öğlen bir vapura atlayıp Karaköy'e geçmiş, oradan İstiklal Caddesi'ne uğramış ve oralarda biraz oyalanıp "Taksim'e gitsem mi, gitmesem mi?" arasında kararsız kalarak biraz avarelik yapmış, sonra "Hadi Beşiktaş'a inivereyim!" demiştir. Ama bugün, işte burada, aramızda. *İstanbul Bir Masaldı* demişti. *İçindeki İstanbul Fotoğrafları*'yla bir şehre gidememeyi çok hazin bir şekilde anlatıp bizleri duygulandırmıştı. Şimdi o gidemediği şehrin sokaklarından birinde bize Pandispanya yapacak. Buyurun değerli dostum Mario Levi, hoş geldiniz.

Mario Levi: Hoş bulduk. Teşekkür ederim.

İskender Pala: Kitaplarını okuduğunuzda sadece bir İstanbul kitabı değil aynı zamanda bir *İstanbul Guide*'i bir İstanbul rehberi okur gibi olursunuz. Şöyle eğer Beyazıt'a doğru çıkarsanız Divanyolu'nun nasıl bir yer olduğunu, tarihten itibaren düşünmeye başlar, Dersaadet'in gece hayatını da ondan öğrenebilirsiniz pekala. *Geceleyin Dersaadet'e* baktığınızda, bir *Ateş Denizi*'nde İstanbul'un nasıl kurulduğunu ve entelektüel sancılarının insanları musiki alanında, edebiyat alanında, nasıl İstanbul'u İstanbul yapan değerler haline getirdiğini onun kitapları arasında görebilirsiniz. *Üçüncü Tepede Hayat*'ı mutlaka yaşamak gerekir. 1924 diye küçük bir fotoğraf koyar önünüze. Ondan sonra o fotoğrafın peşinden saçaklanıp gelen kocaman bir tarihi anlatır. Sivas'tan gelmiştir. Benim kadim dostumdur. Yıllar yıllarca önce onu ne kadar kıskanarak okuduğumu hatırlıyorum. O zaman bir öğretmendi Bursa'da. Hâlâ kıskanıyorum işte. Ne yapayım? Beşir Ayvazoğlu, ağabeyim, buyurun.

Üç buçuk yaşına kadar hiç konuşmamış, baba bile dememiş. "Bu çocuk" demişler, "bir şey olmaz." 3.5 yaşında ablasına alınan küçük renkli patikleri görünce ilk kez konuşmuş ve ilk cümlesi "Çıkar onları hınzır" olmuş. O günden sonra da hayatı hep seslerle,

kelimelerle dolu dolu, gürül gürül yaşamış hayatı. İstanbul'un Sandık Odası'nı o bize açtı. Yaşadığı İstanbul'u anlatan da oydu. İstanbul üzerine 6 ayrı kitap yazdı. Kitapta bazen şehrin sümbüllerini, bazen yıldızlarını, bazen güzelliklerini bize hiç durmadan tasvir etti, bıkmadan, usanmadan. Ve o kadar güzel anlattı ki Yıldızlar Altında İstanbul'u, hakikaten yıldızlar altında okumak istersiniz. O kadar da içtendir, o kadar derindir, anlamlıdır. En son bir Tramvaya binerek buraya kadar geldi, dan, dan, dan.

O pek zarif bir insan ve alicenap. "Yazar olmasaydım kimsem olmayacaktı. İyi ki bana kimse oldunuz" diyor okuyucuları için Selim İleri. Çok değerli dostumuz, buyurun efendim. Hoş geldiniz. İyi ki siz de buradasınız ve iyi ki siz de bize kimse oldunuz, yoksa biz kimlere anlatırdık bu kadar kelimeyi, bu kadar cümleyi, bu kadar İstanbul'un güzelliğini.

Evet efendim, müheyya oldu meclis... Buradaki beyefendilerin yazdıklarının hepsi çok güzel de onlar sizin elinize gelirken güzelleşerek, muhalled, gayet zarif bir şekilde tasarımlanarak geliyorlar. İşte o tasarımları yapan, buradaki dört değerli arkadaşımızın, tabii benim de, kitaplarımızı yayınlayan değerli yayıncımız da burada; Sayın Faruk Bayrak, hoş geldiniz.

Şimdi de değerli dinleyicilerimiz, sizlerle bizleri buluşturanlara teşekkür etmemiz gerekiyor. 29 Mayıs Üniversitesi'nin çatısı altında bu anlamlı sempozyumu düzenleyenlere teşekkür ile.

Bu son oturumda Nedim'in ifadesiyle:

Bu şehir-i İstanbul ki bî-misl ü behadır

Bir sengine yekpare acem mülkü fedadır.

Bir gevher-i yekpare iki bahr arasında

Hurşid-i cibantâb ile tartılsa sezadır

Kâlâ-i maarif satılır suuklarında

Erbab-ı hüner, maden-i ilm-i ulemadır.

Altında mı, üstünde midir Cennet-i ala

El Hakk bu ne halet, bu ne ab-ı hevadır

diye anlatılan şehri konuşacağız.

Nedim'den iki yüz yıl sonra ise Ziya Paşa'nın maalesef şöyle dediği şehri:

*Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler kâşâneler gördüm
Dolaştım mülk-i İslamı, bütün virâneler gördüm*

Bugün için belki diyar-ı küfr ile belde-i İslam arasında bu sözlerde hakikat payı vardır; lakin Ziya Paşa'nın bunu söylediği yılların hatıra kitaplarına ve gezginlerin o dönemde yazdıklarına bakınca İstanbul'a haksızlık edildiği anlaşılır. Çünkü o yılların kronikleri İstanbul'u dünyanın en güzel şehirlerinden biri olarak tanımlıyor. Napolyon'un ifadesiyle "Dünya tek bir ülke olsaydı, başkenti İstanbul olurdu". Lamartin hakkı teslim edercesine "Dünyaya sadece bir kez bakma imkânın olacaksa, sadece İstanbul'dan bak" diyordu çünkü. Ve 15. yy'ın sonlarında İstanbul'a gelen Petrus Cyllius da, "Bütün şehirler ölümlüdür, İstanbul-yani o zaman ki adıyla Constantinopolis- hariç" diye söyler. Bu bakımdan İstanbul gibi bir şehri anlatmak da, tasvir etmek de, dillendirmek de çok zordur. Söz gelimi Lale Devri'ne yakın dönemlerde yurtdışından İstanbul limanına gelen gemiler gece şehre yaklaştıklarında Marmara açıklarında, Marmara Denizi'nde durur, bekler, demirler, ertesi sabah tan yeri ağarırken kaptan kampanaları çalar, bütün yolcular uyandırılır, hepsi puntelere tutunur ve İstanbul'a doğru ilerlemeye başlanır güneş doğarken de kaptan şu anonsu yaparmış: "Şimdi ışıklar ve kubbeler şehrine gidiyoruz!"

Acaba o ışıklardan ve kubbelerden geriye ne kaldı? Şimdi güneşin doğuşu Ayasofya'nın kubbesinde nasıl yansıyor, o zaman nasıl yansiyordu? O yolcular acaba camilerin kubbelerinden neler görüyorlardı, şimdi biz ne görüyoruz? Çevre... Niyetimiz eskiye bir ağıt yakmak değil elbette; sahip olduğumuz nimetin farkına varmak ve onu öyle korumak.

Efendim. Artık onları dinleyelim. Programdaki sıraya göre değerli konuşmacılara söz vermek istiyorum. Lakin bir sürpriz olsun diye -inşallah bana kızmazlar- hepsinden önce İstanbul'a dair birer küçük anekdot, hikâye, anı vesaire anlatmalarını isteyeceğim. Sonra bir sohbet edeceğiz. Bildiri okur gibi herkesin bildiği İstanbul'u anlatmasını değil, belki birbirimizin sözü arasına da girebileceğimiz bir

sohbeti teklif edeceğim, ediyorum. Hatta eğer çok önemli görüyorsanız arada sırada sizler de bu sohbeta katılabilirsiniz.

Sözün hülasası, son oturumu açıyorum efendim. Ahmet Bey, buyurunuz efendim:

Ahmet Ümit: Tabii. Açık mı bu [mikrofon], açkımış. Efendim iyi günler. İstanbul'a ben de Beşir Hoca gibi taşradan geldim. O Sivas'tan gelmiş, ben de Gaziantep'ten geldim. On sekiz yaşında üniversite için gelmişim. Marmara Üniversitesi'ne yıl 1978. Tabi Gaziantep ve İstanbul o zamanlar çok daha farklı. Otuz küsur yıl öncesinden söz ediyoruz ve Türkiye için çok fırtınalı bir dönem. Siyasi olayların, silahlı çatışmaların, adeta bir iç savaşın yaşandığı bir dönem. Ve geldiğim zaman ben de bir gruba dâhildim. O grupla beraber hareket ediyordum. İlk öğrendiğim şey, beni ilk şaşırtan kalabalık oldu. 1978 yılındaki kalabalık ne kadar kalabalıksa tabi. O zaman ne kadardı nüfus bilmiyorum. Belki beşte biri bugünkü nüfusun, ama yine de Antep'ten sonra acayip kalabalık. Trenlerden inen insanlar, otobüslere koşturan insanlar, o Eminönü, Sirkeci'deki karmaşa. Aman Yarabbi bu nasıl bir şey diyorum kendi kendime. Felaket bir şey ve nasıl öğreneceğim ben bu şehri. Şimdi Antep'in bir tane büyük caddesi vardı o zaman. Sineması o caddede idi, mağazası o caddede idi. Yani Beyoğlu da orda, Beşiktaş da orda, Ortaköy de orda, Bakırköy, Kadıköy'ü de orda. Nasıl olacak bu kocaman şehirde yaşamak? İnanılmaz bir karmaşa, gözümde nasıl büyüyor. Önce meydanları öğrendim. Bakırköy, Sirkeci, Taksim, Beşiktaş, Kadıköy... Şehri böyle tanımaya başladım. Sonra kız arkadaşlarım olmaya başladı. Kız arkadaşlarım olunca onlarla Beyoğlu'na gitmeler, Boğaza gitmeler başladı. E tabi genciz, başka nasıl olacak böyle oluyor bu işler. Fakat diğer yandan yaşadığın eski şehrin, o küçük şehrin kapallılığı, küçük şehrin getirdiği muhafaza duygusu? Küçük bir yer, yani biliyorsun daha güvenli bir yer orası. İstanbul'da işte o duygu kırıldı. Bir de o anlattığım dönem hakikaten çok sert dönem. Her gün insanlar ölüyor, benim arkadaşlarım ölüyor. Mesela o dönem için tiyatrodan, sinemadan daha fazla mezarlığa gidiyordum. Her hafta bir arkadaşımızı kaybediyorduk. Her hafta bir arkadaşımızın cenazesini kaldırıyorlardık. Korkunç bir dönem... Öyle bir süreç yaşanıyor. Öte yandan İstanbul çok cazip bir şehir. Birçok fırsatlar sunuyor insana.

Şimdi Antep'te kız arkadaş meselesi zor, İstanbul daha rahat tabii. Antep'te kızın arkasından gidiyorsun, konuşamıyorsun bile. Evet, yıl 1978. Şimdi bunlar size fantezi gibi geliyor ama gerçek. İstanbul'a gelince tabii herkes özgür. Hepimiz daha rahatız. Ve tabii politik olaylar, çok büyük politik olaylar, çok büyük çatışmalar. Yani birdenbire hayat devasa bir boyut kazandı. Bir yandan bu politik olaylara ayak uydurmaya çalışıyorum bir yandan ayakta durmaya çalışıyorum bir yandan işte o şiirler okuyorum kızlara falan. Yazma süreci henüz başlamamış, fakat alttan alta, çok derinlerde aslında büyük bir güvensizlik duygusu var. Büyük bir endişe ve korku. Belli etmiyorum, on sekiz yaşındayım çünkü. Güya her şeyi biliyorum, çok cesurum, acayip bir kahramanım. Örnekler var çünkü öyle, o kahramanlardan biri olmalıyım falan. Sömestre kadar böyle devam etti. Sömestr başladı Şubat ayı falan. Sevinç içinde Gaziantep'e gideceğim. Otobüse bindim. O zaman uçak falan da yok; yirmi saat yolculuk, hava kötüyse yirmi iki saat. Hiç unutmam. Antep'e indim. Antep'in merkezi bir yeri var. O kadar özlemişim ki, yeri öpeceğim nerdeyse. Her tarafta anılar, inanılmaz bir şey yani. Birdenbire sanki ana kucağına dönmüş gibi. Küçük bir çocuk kaybolur da sonra annesi onu bulur ya. O kadar lezzetli bir duygu. Ben dedim bir daha dönmeyeyim İstanbul'a. Üstelik İstanbul'da bir kız arkadaşım da var, ama olsun dedim, bir daha gitmeyeyim İstanbul'a. Bana yeter burası. Arkadaşlar, herkes birbirine sarılıyor. Küçücük kahvelerimiz, işte dostlar, , akrabalar. Bir daha İstanbul'a gitmeyeceğim. İlk duygu buydu. İlk akşam, baba evine gittim. Büyük bir evimiz var bizim dokuz odalı. Dizi filmlerde falan gördüğünüz evlerden. Ortada bir ceviz ağacı. Öyle bir ev yani.

Birdenbire müthiş bir güvenlik duygusu, müthiş bir huzur. Allah belasını versin İstanbul'un, diye tekrarlıyorum içimden. Gitmeyeceğim işte. O akşam öyle geçti. Ertesi gün yine öyle. Arkadaşlarla görüşüyoruz, dostlarla buluşuyoruz. Ama sadece üç gün... Üç gün sonra birden bire nasıl bir şeydir. Hani biriyle beraber arkadaşınızdır, dolaşırsınız, gezersiniz falan sonra bir gün anlarsınız ki aşık olduğunuz kişi odur ya. Üç gün sonra nasıl bir İstanbul hasreti nüksetti, anlatamam.

Aslında bilmiyorum yani bir insan üç ayda İstanbul'u ne kadar tanıyabilir ki? Ama aşkta öyle değil midir zaten. Bilerseniz âşık

olmazsınız. Belki de bu şehrin gizemi birazda burada. Az önce İskender Hoca anlattı işte. Yani bu şehri anlatmak epeyce zor. Aslında İki konuyu anlatmak çok zordur: 1: İnsan ruhu. Edebiyatçılar yapmaya çalıştığı da aslında budur yani, insan ruhunu anlatmaya çalışmak. Ama dünyanın en zor uğraşdır bu. Çünkü insan ruhunun resmini çekemezsiniz, tadı yoktur, kokusu yoktur, dokunamazsınız. Sürekli değişir, sürekli gelişir, sürekli yücelir, sürekli yıkılır. İyi ondadır, kötü ondadır. Kahraman ondadır, korkak ondadır. Her şeyi içinde barındırır. Aslında bu şehir öyle. Her şey var, İnsana dair olan her şeyi barındırıyor içinde. Yücelikler, bayağılıklar, iyilikler, kötülükler, güzellikler, çirkinlikler, büyük acılar, büyük mutluluklar. İşte ben, o üç günün sonunda İstanbul'a döndüm ve ondan sonra da bu şehir hayatımdan hiç çıkmadı.

Bazı şehirler vardır. Biz o şehirlere dişi şehirler deriz. Paris, dişi şehirdir. Moskova, erkek şehirdir. Petersburg, dişi şehirdir. Barcelona, dişi şehirdir. Madrid, erkek şehirdir. Ankara, erkek şehirdir. İstanbul, bu dişi şehirlerin en güzelidir.

İskender Pala: Teşekkür ediyorum, zamanın tasarruflu kullanımı için de, güzel nükte için de. Ve hemen sözü Beşir Bey'e veriyorum. Buyurunuz Beşir Abi!

Beşir Ayvazoğlu: Bende mi? Teşekkür ederim. Efendim hepimizi saygıyla selamlıyorum. Ahmet Ümit çok güzel konuştu. Ben onun kadar güzel konuşabilir miyim, bilmiyorum. Ama benim bir üstünlüğüm var. Ahmet Gaziantepi... Peki, kaç Gaziantepi var İstanbul'da? Ben Sivaslıyım ve 2013 yılı itibarıyla İstanbul'da 750 bin Sivaslı var. Yani en kalabalık biziz, dolayısıyla İstanbul bizden sorulur.

Ahmet Ümit: Doğru... Hiçbir itirazım yok.

Beşir Ayvazoğlu: Burada galiba doğma büyüme İstanbullu iki kişi var. Selim Bey ve Mario, değil mi? Ahmet Gaziantepi, İskender Uşaklı, ben Sivaslıyım. Ama artık biz de kendimizi İstanbul'u hissediyoruz ve şimdi İstanbul'u birlikte anlatmaya çalışacağız. İmdi... İstanbul'u ne zaman gördüm ilk defa? Aslında çocukluğumda hissetmeye başladığımı söyleyebilirim. Çünkü ilkokul kitaplarında Ahmet Rasim'in yazıları vardı. Benim neslimden olanlar hatırlarlar. İstanbul sokaklarında duyulan sesleri anlattığı, yanlış hatırlamıyorsam *Eşkal-i*

Zaman'dan alınmış harika bir metin vardı. İstanbul'u ilk defa o metinde hissettiğimi söyleyebilirim. Ahmet Rasim'in bulabildiğim bütün kitaplarını okumuştum. Çocukluğumda Ahmet Rasim'i ilk gençliğimde okumasaydım belki de İstanbul'u bu kadar sevmezdim. Halen İstanbul hakkında bir şeyler yazmak, yeni bir bakış açısı yakalamak istediğim zaman mutlaka Ahmet Rasim'in yazılarına, kitaplarına dönerim. Hüseyin Rahmi'ye de o yıllarda başlamıştım. Bu iki yazar İstanbul'un sokaklarında, mahalle aralarında gezerler. Siyah-beyaz Yeşilçam filmlerindeki İstanbul sahnelerini de hiç unutmam. Ama benim İstanbul'u asıl keşfedişim, 1969 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı tarafından yayımlanan 1000 Temel Eser serisindeki birkaç kitap sayesinde. Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul*, *Kendi Gök Kubbemiz* ve *Eğil Dağlar* isimli kitaplarıyla Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'i... O tarihte, yani 1969 yılında harçlıklarımı biriktirerek aldığım bu kitaplar hâlâ kütüphanemdedir. Bu kitapları okuyunca inanılmaz bir İstanbul sevdası başladı bende. Aynı yıl okuduğum okul bir İstanbul gezisi düzenledi. O yıllarda İstanbul'a otobüsle kaç saatte geliniyordu, hatırlamıyorum. Gaziantep'ten yirmi iki saat sürüyorsa saatse, Sivas'tan da herhalde on beş saat... Sivas dışına ilk defa çıkıyorum. Lise son sınıf... Annem bana bir ayakkabı aldı, yeni bir ayakkabı. Ayakkabılarım eskiydi. O gıcır gıcır ayakkabılarımı da giydim. Ama yeni ayakkabılar felaketim oldu. İstanbul'a geldik. Şehri görebilmek için yürümek gerekiyor. Bir müddet sonra ayakkabılar vurmaya başladı ayaklarımı. Bunun nasıl bir azap olduğunu ancak vuran ayakkabılarla çok yürüyen bilir. Aşağı yukarı beş günlük bir gezi ve benim ayaklarımı sıktıkça sıkkan ayakkabı. Ama bir yandan da okuduğum kitaplardan, dinlediklerimden ve Yeşilçam filmlerinden tanıdığım, az çok görüntülerinden aşına olduğum İstanbul'u tanıma heyecanı... Hayatımda aynı anda hem büyük bir mutluluğu ve sevinci, hem de büyük bir ızdırabı o zaman yaşadım.

İskender Pala: O size bir işaretmiş, geri dönüveresiniz diye.

Beşir Ayvazoğlu: Belki... Bu seyahatte İstanbul'un mutlaka görülmesi gereken bazı yerlerini görmüştüm. Sultanahmet, Beyazıt Meydanı, Süleymaniye, Taksim, Avrupa Yakası'nda Boğaziçi sahili falan... Otobüste biraz rahatlıyorum, ama inip yürümek gerektiği zaman fena... Hâsılı benim ilk İstanbul maceram ve İstanbul'la ilk

hatıram bu. Hayret ve dehşet içindeyim; büyük bir kalabalık, uçsuz bucaksız bir şehir, yollar git git bitmek bilmiyor. Mesafe duygusu çok farklıdır. Küçük şehirde kısa mesafelere alıştığım için İstanbul dünyalar kadar büyük görünmüştü gözüme. Ama beni en çok etkileyen, gecesiydi İstanbul'un. Bugün gibi gözümün önünde... Taksim'den galiba Yenikapı civarına gidiyoruz, akşamüzeri, hava karar-mış ve İstanbul'un bütün ışıkları yanmış. Şehrin ışıklarının Haliç'e ve Boğaza vurmuş hali büyülemişti beni. Bir masal âleminin içinde gibiydi. O yıllarda Anadolu şehirleri sanki hala Ortaçağ şehirleriydi. Ben Sivas'tan çıktığım zaman ahşap doku olduğu gibi duruyordu ve şehir içinde ulaşım hala faytonlarla sağlanıyordu. Beş on kadar Murat 24 -Hacı Murat derlerdi hani- bir de Chevrolet gibi, taksi olarak kullanılan büyük, ihtişamlı otomobiller vardı. 1970'lerin ortalarına kadar cidden şehrin için faytonla seyahat ediliyordu. Geceleri elektrik direklerinin ucundaki düşük voltajlı ampullerden yayılan ölgün ışıklarla güya aydınlatılan karanlık sokaklar... İstanbul'un o ihtişamlı aydınlığının içine girince 1001 gece masallarının içine girmiş gibi hissettim kendimi ve o tarihten itibaren -belki inanmazsınız- çok sevdiğim İstanbul'un geceleri hakkında bir şeyler yazmak istedim. Nitekim yıllar sonra *Geceleyin Dersaadet* ismini verdiğim bir deneme yazdım. İstanbul'un gecelerini anlattım. Sözün kısası, benim İstanbul rüyam Ahmet Rasim'in, Hüseyin Rahmi'nin, Yahya Kemal'in, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kitaplarıyla okurken bir çeşit masal dünyası olarak şekillendi. Ve sonra gerçek İstanbul'da yaşamaya başladım.

İskender Pala: Teşekkür ediyoruz. Mario buyur lütfen.

Mario Levi: Efendim merhaba. Öncelikle ben göstermiş olduğunuz ilgiye teşekkür ederim. Böyle bir edebiyat panelinde koltuklara sığamayıp ayakta kalanları, bağdaş kurarak oturanları görmek... Ben bu görüntülerin sadece Tarkan gibi şarkıcılar geldiğinde yaşandığını zannederdim! Sayenizde kendimi bir pop star gibi hissediyorum, sağ olun!

Efendim, şimdi kabahatli ben değilim. Savaşı Beşir Bey başlattı. Karşılık verilmeden olmaz. Biz sonradan olma İstanbullu değiliz. Biz has İstanbulluyuz. Şaka bir yana, şunu söylemek istiyorum. Nereden bulduğumu bilmiyorum ama hoşuma giden cümlelerimden

biri de şudur: İstanbul'da yaşamak ile İstanbul'u yaşamak arasında bir fark vardır ve bu farkı bilmeyenler İstanbullu olamaz. Dolayısıyla ister İstanbul'da doğmuş olun, ister başka bir şehirde ve İstanbul'da yaşıyor olun, eğer İstanbul'u hissederek yaşıyorsanız, duygularınızla yaşıyorsanız o zaman zaten İstanbullu oldunuz demektir. Peki, ne demek İstanbul'u duygularıyla yaşamak? İşte benden önce Beşir Bey de, Ahmet Bey de, İskender Bey de anlattılar zaten. Kitaplar olabilir, tecrübeler olabilir, hatıralar olabilir. Bunlar da bir yazarı besler. Bana göre de tabii ki bireysel tarihimiz önemlidir, ama toplumsal hafıza da bir o kadar önemlidir. Toplumsal hafıza dediğimizde de zaten İstanbul'un çok önemli bir özelliği ortaya çıkıyor. O da tarih duygusu. Tarih bilgisi de demiyorum, tarih duygusu diyorum. Şimdi bakın öyle bir şehirde yaşıyoruz ki belki birçok taşında yüzyıllara, binyıllara dayalı bir tarih var. Bunun ne kadar farkındayız.

Sizinle bir tecrübemi paylaşmak istiyorum. Birkaç gün önce yaşadığım, tarih duygusuna dair bir tecrübemi... Hiç şüphe yok ki bu masadakilerin de, bu salondakilerin de, birçoğunuzun bildiği bir bilgi bu. Şimdi İskender Bey beni tanıtırken Moda'dan çıkardı, teşekkür ederim kendisine. Moda benim için İstanbul'un en güzel köşesidir. Oraya özel bir gönül bağım vardır. Ama Moda'dan çıkan günün belli bir vaktinde sonra Moda'ya geri döner. Çünkü İstanbul'da İstanbullu olmak vardır, bir de Kadıköylü olmak vardır. Bunu da Kadıköylüler anlar ancak ya da hisseder. Ayrıca simit Yeldeğirmeni'nden alınır. Onu da söyleyeyim, Yeldeğirmeni'nin simit fırınları meşhurdur. Sabahın 6'sında bile sıcacık simit bulursunuz. Şimdi hazır Kadıköy'e gelmişken... Kadıköy'ün simgelerinden biri hepimizin bildiği gibi Altıyol'daki boğa heykeli. Uzun yıllar boğa heykelinin yanında geçip gittim. Birçoğumuzun buluşma yeridir Kadıköy'de. Birçok protestonun yapıldığı bir yerdir, hâlâ da yapılır. Stada gitmeden önce orda buluşulur. Öyle ilginç bir yerdir. Bir ara aklıma takıldı, dedim ki: "Ya, abi boğa dediğin şey İstanbul'da ne arar? Kadıköy'ün göbeğinde bir boğa... Biraz daha ileri gideyim, Madrid'de olsa neyse. Sordum, soruşturdum, araştırdım, öğrenmeye çalıştım. Öğrendiğim şu: işte 1917 yılında Kayzer Wilhelm II. İstanbul'u ziyarete geliyor, Enver Paşa'nın davetlisi olarak ve bu boğayı hediye ediyor. Aslında burada başka bir hikâye de vardır. Efendim, yurt dışına çıkan tek padişah

Abdülaziz, bir fuarda bu heykelleri yapan heykeltıraşla tanışmış, sonra içinde bu boğanın da bulunduğu heykelleri sipariş etmiş şeklinde... Benim hoşuma giden bir hikâye ise bu. Az önce anlatmaya başladığım... Bazen tarihsel gerçekler olmasa bile uydurulmuş olan hikâyeler güzeldir. Mesela Evliya Çelebi çok atmıştır, ama bence büyük bir hikâyecidir. Benim bildiğim hikâyeye, masal, ne dersiniz deyin, boğanın bir Fransız ürünü olduğu ve bir Fransız heykeltıraş tarafından yapıldığı. 1800'lerin ortalarında. Ve o zaman da Fransızlarla Almanlar arasındaki büyük çatışmada Alsas-Loren'i aldıklarında Fransız gücünü simgelemek için bu boğayı Isidore Bonheur adında bir heykeltıraşa yaptırmışlar. Ondan sonra 1870'te ise bu kez Almanlar geri alıyorlar Alsas-Loren'i. Fransız gücünü simgeleyen boğa da Almanların oluyor. Almanlar da bu boğayı alıyorlar Almanya'ya getiriyorlar, Kayzer Wilhelm de 1917'de geldiğinde İstanbul'a getiriyor. Sonra boğanın İstanbul'un farklı yerlerinde dolaştığını, birçok farklı mekânda yer alıp ta 1980'lerde Kadıköy'de Altıyol'a geldiğini biliyoruz. Biraz da İstanbul'un daha eskilerdeki tarihiyle ilgilendiğimde şunu gördüm. Tanrılar tanrısı Zeus'un bir ilginç tarafı var. Aynı zamanda çok çapkın. Bu arada adam evli. Evli olduğu da Hera. Zeus İo adında bir genç kıza âşık oluyor ve onunla hep beraber olmak istiyor. Yalnız Hera'dan çok korktuğu için sevgilisini bir ineğe dönüştürüyor. Fakat Hera uyanık. Olanı biteni fark ediyor. İnek olan İo'un başına bir sineği musallat ediyor. Sinek o kadar çok canını yakıyor ki İo'un, adeta toprağı yararcasına bir yol açıyor kendisine. O yola tarihte, eski Yunancada Bosphorus denmiştir. Bosphorus inek geçidi demektir. Ve Fransızca Bosphore, İngilizce Bosphorus dediğimiz işte bizim Boğaz'ımız. Şimdi gelin bağlantıları kuralım. Enver Paşa çok tartışmalı bir komutan, bir lider. Alman hayranı olduğunu hepimiz biliyoruz. Ama çok önemli bir ayrıntı var. Almanlar derslerini hep çok iyi çalışır. Siyaseti de çok iyi biliyorlar. Neden Kayzer Wilhelm İstanbul'u ziyaretinde başka bir şey getirmedi de boğa getirdi? Eee, İstanbul'un efsanesinde bir inek var ya. Bir mesajdır bu, "Ben yöneteceğim!" demektir. Enver bunu anladı mı? Hiç sanmam. Bu gibi hikâyeler, masallar, doğrudur veya değildir, hiç önemli değil. Tarihsel gerçekleri karşılar veya karşılamaz, hiç önemli değil, ama İstanbul'un hafızasında yer alır. Ben de has ve sahih bir İstanbullu olarak sizinle bunu paylaşmak istedim. Teşekkür ederim.

İskender Pala: Biz de teşekkür ediyoruz.

Selim İleri: Ben bir İstanbullu olarak -belki değerli İskender Bey bana kızacak ama- bir anı anlatmayacağım. Dün üstelik sevgili İskender Bey'le bu konuda haberleştik. Çok da sevinerek anı anlatacağımı kendisine söyledim. Ama sonra içeriye, odama geçiyordum İskender Bey'le haberleştikten sonra; yazı masamda yeni yayınlanmış bir kitabı görünce, sizler gibi değerli bir dinleyici kitlesi bulacağımdan emin olduğum için, kimselerin pek ilgilenmeyeceğini üzülerək düşündüğüm bu kitaptan söz açmaya karar verdim. Üstelikte yayıncısı Faruk Bayrak'ın da burada olacağını da hiç hesap etmemiştim. Sakın Faruk Beye yağ çektiğimi düşünmeyin. Ama çok teşekkür etmem gerektiğini biliyorum. Bu kitabın yazarı Refik Ahmet Sevengil... Sevengil bir tiyatro tarihçisi, ama aynı zamanda önemli bir radyo konuşmacısı... Çocukluğumda dinlediğim radyo konuşmalarıyla divan şiirini, halk şiirini geniş kitlelere sevdirmiş çok değerli bir yazar. Bir iki tane de -her ne kadar Ahmet'in romanları kadar satmamış olsa da- önemsenmiş, devrinde okunmuş, sonra unutulmuş romanı var. Ama en etkileyici eseri beş ciltlik *Türk Tiyatrosu Tarihi* adlı kitabı. Bu kitabı yıllardan okurun bulmasına imkân ve ihtimal yoktu. Bu kitapla ilgili yazarlık yaşamım boyunca en az dört beş yazı yazmıştım. Şimdi bu kitabı Alfa Yayınları bir tek ciltte 1000 küsur sayfa olarak -biraz küçük punto, ama başka çareleri yoktu herhalde- okurla buluşturdu, üstelikte ek bir bölümle. Refik Ahmet Bey son yıllarında o eserine yeni dönem tiyatrosunu da eklemeye çalışmış. Aslında *Türk Tiyatrosu Tarihi* bence bir anlamda İstanbul tarihi. Zaten o nedenle bu kitaptan söz açmak arzusunu duydum. Bizim operayla ilk temaslarımızdan, eski saray tiyatrosundan, eski geleneğimizdeki tiyatrovari, tiyatromsu oyunlardan, hepsinden zamandizinsel olarak, kronolojik olarak söz açan bu kitap dikkatle okunduğunda, dipnotlarıyla özellikle bütün bir İstanbul'un eski çağlardan günümüze belgelerini de sunar bize. Devrinde o belgeleri araştırmak ve elde etmek son derece zorken Refik Ahmet Bey bunların hepsini gerçekleştirebilmiş. Üstelik hiç bilinmeyen birtakım belge ve bulgulara ulamış. Bunlardan biri de Abdülhamid'in tahttan indirildikten sonraki döneminde, ilk günden ölünceye kadar özel hekimliğini yapan kişinin tuttuğu jurnal, günce, defter... Benim Refik Ahmet Bey'in kitabıyla tanışmam

1970li yıllardadır. Çok uzun yıllar bu jurnalın, güncenin yayınlanmasını bekledim. Bu günlük ne yazık ki bir yayınevi böyle bir beş-on sene önce yayınlanabildi. Yine buna benzer sayısız belge ve yaşantı var Refik Ahmet Bey'in kitabında. Mesela Abdülhak Hamid Tarhan'ın ünlü eserinin ilk oynanışında dönemin bir şehzadesi gelmiş ve eser bittikten sonra hafif bir fenalık geçirmiş, üç buçuk-dört saat sürmüş oyun çünkü. Buna benzeyen sayısız anekdottan yazarlık yaşamım boyunca çok yararlandım. İstanbul'u yazarken, yazmaya çalışırken daima böylesi kitapların kılavuzluğunda ve onların yönlendirilmesinde, onlardan edindiğim bilgiyle hareket edebildim. O yüzden Refik Ahmet Sevengil'i hatta bir de başka meseleyi, anıyı da eklemek isterim. Yine bu kitapta ilk Müslüman Türk kadın oyuncusu Afife Jale'nin trajik yaşam öyküsü sanıyorum ki dönem itibariyle ilk kez kaleme alınmıştı. Sonradan Afife'yle ilgili çok çeşitli oyunlar, yazılar yapıldı. Bu okumalarım sonundaydı ki 1980'lerde rahmetli Nezihe Araz'la birlikte bir Afife Jale senaryosunu Refik Ahmet Bey'e borçlu olarak yazabilmiştik. Tabi ki onu burada minnetle anmak istiyorum. Bir de Türk tiyatrosuna eğilenler, Ermeni tiyatro sanatçılarımızın bozuk şivelerinden, tiyatromuzu mahvettiklerinden söz açarlar. Eğer *Türk Tiyatrosu Tarihi*'ni okursanız Refik Ahmet Bey tamamiyle tersi görüştedir. Bir defa tiyatromuza verdikleri başlangıç emeği olarak bu Ermeni yurttaşlarımıza hem şükran duymamız gerektiğini ısrarla vurgular, hem de zaman içerisinde Ermeni sanatkarların özellikle kadın sanatkarların temiz bir İstanbul Türkçesiyle konuşma gayretleri ve aynı zamanda o insanların kaderleri üzerinde tek tek durur. Oyuncuların hayatlarından söz açarak acıklı akıbetlerini biz anlatır. Kısacası yalnızca bir tiyatro tarihi değil, hatta belki de hiç tiyatro tarihi değil, İstanbul yaşaması üzerine olağanüstü bir belge niteliği taşıyan bu eseri kırk yedi yıldır yazarlık yapmış birisi ve elli küsur yıllık ciddi bir okur olarak sizlere salık vermek istiyorum. Vaktim doldu mu İskender Bey? Bir de bir diziden bahsetmek istiyorum. Yine İstanbul'u en iyi yazmış yazarlardan olan Refik Halit Karay... Yalnızca romanlarıyla, günlük yazılarıyla değil aynı zamanda dili, anlatımı, her şeyiyle İstanbul'un en büyük temsilcilerinden biri olan Refik Halit Bey'in *Memleket Yazıları* adıyla gazetelerde, dergilerde kalmış yazıları da şimdilerde derleniyor. On sekiz kitap olacakmış, dokuzu yayınlandı. Hem dil açısından, hem geçmiş İstanbul'u, o İstanbul'la

birlikte yitirdiklerimizi anlamak açısından önemli. Bu diziyi mutlaka ve Abdullah (Uçman) Bey'in hizmeti olan Refik Halit Bey'in sürgünde yazmış olduğu mektuplarla birlikte okuyarak kendinize bir Refik Halit Karay şölenu çekebilirsiniz. Onun İstanbul'un baharına ait yazdığı çok kısa bir alıntıyla noktalayacağım konuşmamı. 1945 yılının Nisan ayında hiç yağmur yağmamış. Diyor ki:

“Geciktikleri için de bana baharı vaktinden önce özleten mor salkımlar çardaklardan, parmaklıklardan, duvar üstlerinden taşıp bir haftacık olsun mevsimin keyfini süremediler. Açarken soldular, karşımdaki kameriyenin üç gün önce kabaran mor köpüğü bir kül yığınınna döndü, sönüverdi. O mor salkımlar ki eğer doyasıya yağmur yeseydiler, şimdi ancak nadide Çin fağfurlarında rastladığımız mor-dan ziyade koyu maviye ve açık eflatuna çalan renkleriyle hâlâ baygın baygın kokulu halleriyle bize ikramda bulunacaklardı. Geçkinlerinin yerini mütemadiyen tazeleri dolduracaktı. Mor salkımları yaşatmayan bir bahardan ne beklersiniz?”

Böyle yazmış. Buradaki dil Türkçe... Ayrıca İstanbul'un 1945'teki mor salkımları, bugün tek tük birkaç yerde ancak rastladığımız mor salkımları, nelerin İstanbul'da kaldığını, nelerin yittiğini, nelere karşı İstanbul'u koruyup koruyamadığımızın bir işareti olarak da kabul ediyorum. Çok teşekkür ediyorum.

İskender Pala: Efendim, bütün katılımcılara teşekkür ediyorum. Şu dakikadan itibaren sohbet karşılıklı olsun diye, hani halk şairleri ayak verirlermiş ya, öyle bir girizgâh olsun diye bir hikâyeye anlatmak istiyorum. Germiyan Beylerinden bir Yakub Bey vardır. Ünlü şair Şeyhî onun sarayında hekim imiş. Arada sırada huzuruna çıkar, birkaç şiir okur, üç beş caize, atıyye alır geçinirmiş. Günlerden birinde Yakub Bey'in kapısına bir şair gelmiş. Ben de, demiş Beye şiir okuyacağım. Çöğür şairi. Elinde bir bağlama. Yakub Bey demiş ki gelsin. Adam huzura çıkmış. Başlamış çalıp söylemeye. Diyormuş ki:

Benim devletlü sultânım âkıbetin hayır olsun

Yediğin bal ile kaymak, gezindiğin çayır olsun

Adam çalıp söyledikçe Yakub Bey mest olmuş, gaşy olmuş. Şeyhî'ye verdiği caizenin birkaç misli caizeyi doldurmuş adamın

avcuna. Uğurladıktan sonra da hâlâ o lezzetle diyormuş ki: “Yahu bizim Şeyhî gelir, bir şeyler okur, ben de anlamam ama bozuntuya vermemek için üç beş kuruş bahşiş veririm, sonra da gider. Ya şiir dediğin böyle olacak işte!”

Yakup Bey'den itibaren elli yıl ilerleyin; şuradaki temsili resimde (Fatih'in resmini gösteriyor) gördüğünüz insan, henüz daha gepegenç bir delikanlı iken İstanbul'u fethediverir. Sonra ilk yaptığı şeylerden birisi buraya bir medrese kurmak olacak, o medresenin etrafında şekillenen bilim dünyasına bir de sanat dünyası ilave edecektir. Şiir, Beylikler döneminde beyler arasında Şeyhî ile, Ahmedî ile dolaşıp dururken birden bire bir medeniyetin şiiri olur. Sanat, bir medeniyetin sanatı haline onun zamanında gelir, zemini o oluşturur. Yani önce şehir, sonra medeniyet... Bir şehrin yoğurduğu atmosferde gelişen bilim, sanat ve kültür. İstanbul ve Osmanlı medeniyeti. Birbirinin mütemmim cüzü. Bu sempozyumun adı Osmanlı İstanbul'u olmak bakımından bence Osmanlı'nın bütün bir tarihi anlamına da geliyor. İstanbul'u anlatan bu dört bu beyefendiler de o medeniyetin ve şehrin birer mütemmim cüzü. Şimdi de sözü tamama erdirmeleri gerekiyor. Söz ortada efendim, artık kim başlamak istiyorsa...

Ahmet Ümit: Şimdi aslında Osmanlı İstanbul'unu anlamak için biraz geriye bakmak lazım. Çünkü Osmanlı İstanbulu birden bire ortaya çıkan bir olgu değil. Osmanlı İstanbul'undan önce yani 1453'ten önce yaşanan aslında 7000 küsur yıllık bir medeniyet, 7000 küsur yıllık bir uygarlık var. Marmaray kazılarındaki buluntulardan sonra bunu rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Daha önce M.Ö. 560 yılında kurulduğu var sayılan bir şehir var. Çok emin değiliz çünkü hakikat efsaneyle karışıyor. Byzantion şehriden bahsediyorum. Mario'nun anlattığı hikâyedeki Io var ya, o Io'nun bir kızı oluyor. O kız daha sonra işte bu Bizans'ı kuran Kral Byzas'ı doğuruyor Haliç'in tepelerinde. Mario'nun da çok güzel anlattığı gibi böyle bir efsaneyle başlıyor kent. Şimdi eğer bu daha önceki binlerce yıllık tarih olmasaydı elbette Osmanlı İstanbul'u olmayacaktı. Böyledir zaten kültürler birbirlerinin üzerine yükselir. Hitit İmparatorluğu da olmasaydı Roma İmparatorluğu olmayacaktı. Yani Roma İmparatorluğu olmasaydı Osmanlı olmayacaktı. Pek çok açıdan Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında benzerlik benzerlikler kurmamız

mümkündür. Çok kültürlülük, çok dillilik, çok dinlilik. Bütün bunların hepsi Roma'da vardı, Osmanlı'da da vardı. Bunu açıkça büyük Fatih Sultan Mehmet'in sözlerinde de görebiliriz. Daha sonra gelen Kanuni'nin sözlerinde de görebiliriz. Kendilerini hiçbir zaman sadece Türk ve Müslümanların padişahları olarak görmediler. Bütün tebaaların, büyük bir cihan imparatorluğunun padişahları, yöneticileri olarak gördüler kendilerini. Evrensel bir anlayışları vardı, emperyal bir bakış açıları vardı. Kendi tebaalarının özgürlüğü için her şeyi yapıyorlardı.

İstanbul'u İstanbul yapan şey, bu şehri bu kadar güzel kılan şeylerden biri de elbette doğasıydı. Yani şehrin neden Sarayburnu'na kurulduğu, Kral Byzas'ın şehri neden Sarayburnu'nda kurduğu, daha sonra Roma İmparatorluğu'nun neden mekân olarak orayı seçtiği, saraylarını orada kurduğu ve daha sonra Büyük Fatih Sultan Mehmet'in ilk başta sarayını Beyazıt'a inşa ettirmeye kalkışıp sonra neden bugünkü yerine kaydırıldığı da biraz bununla ilgili. Hem şehrin korunması için Sarayburnu'nda kurulması, hem de ulaşım açısından elverişli bir konuma sahip olması, hem de ekonomik açıdan iyi durumda olması şehrin Tarihî Yarımada'nın ucuna kurulmasını sağladı.

Elbette Büyük Konstantin'in anmadan geçemeyiz. Çünkü o, Roma İmparatorluğu'nun başkentini buraya taşıyan ve daha sonra kendi ismiyle anılacak olan Konstantinopolis'i yaratan imparatorudur. Dolayısıyla İstanbul'u anlamak bugünkü Osmanlı İstanbul'unu anlamak için öncelikle bu geçmişteki tarihi anlamamız gerekir. Bizde bir anakronizma var ne yazık ki bu anakronizma şöyle oluyor: Mesela cumhuriyetin ilk dönemlerindeki anlayış buna iyi bir örnektir. Osmanlı'yı yok saymak, tarihin altı yüz yıllık bir dilimini kesip atmak. İdeolojik yaklaşımlarda fanatizme varan anlayışlar tarihi kesintiye uğratmaya meyillidir. Bugün aynı yanlışla düşmemek lazım. Bu şehrin bir tarihi var ve bu şehrin bugününü anlamak için tarihini anlamak lazım. Bakın, Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis'i aldığı zaman önemli bir girişimde bulundu. Osmanlı tipi yaşam biçimini önerdi. Neyle önerdi Osmanlı tipi yaşam biçimini? Külliyele önerdi, cami yaptı ama camiyle yetinmedi, caminin yanına medrese yaptı, medresenin yanına kütüphane yaptı, hastane yaptı, misafirhaneler yaptı, tıp fakülteleri yaptı. Önerdiği şey aslında diğer uygarlıkları bastırmak

değil, diğer uygarlıklara “Bizim yaşam biçimimiz de budur”u göstermekti. Zaten onun kafasındaki emperyal şehir, emperyal uygarlığa denk düşüyordu. Şimdi bugün baktığımız zaman biz içler acısı bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz yani Osmanlı İstanbul’undan buraya ne kaldı. Biraz önce Selim’in okuduğu, Refik Halit’in metnindeki o içimizi acıtan sözler yahut Ahmed Hamdi Tanpınar’ın metinlerinde içimizi yakan paragraflar yahut Yahya Kemal’in şiirlerinde içimizi acıtan dizeler ne yazık ki bu gün çok daha geçerli. O güzel İstanbul hızla bozulmaya devam ediyor. Çok acı. Çünkü Osmanlı İstanbul’unun ne olduğunu tam olarak kavrayabilmiş değiliz. Bunu kavrayamadığımız için de bugün kendi medeniyetini bulamamış bir şuurla, ilerleme adına, medeniyet adına, iğrenç beton binaları dikeyiyoruz, gözümüzün gördüğü her yere. Şehri ortadan kaldırıyoruz. İlerlemeyi gelişmeyi, yol yapmak, bina yapmak, köprü yapmaya indirgiyoruz. Bu tümüyle bir şuarsuzluktur. Şehrin tarihini bilememekten kaynaklanan bir şuarsuzluktur. O yüzden elbette çok teşekkür ediyorum 29 Mayıs Üniversitesi’ne, böyle bir konuyu gündeme aldığı için. Öncelikle şehrin tarihinin, şehrin ruhunun bilincine varmamız gerekiyor. İstanbul’dan konuşuyoruz. Mario Levi çok güzel anlattı. Sorun burada doğmak, sonradan buraya gelmek değil. Bu şehri anlamak, bu şehre sahip çıkmak. Bunun için yazar olmaya gerek yok elbette. Çöpünüzü sokağa atmamaktan tutun, komşuya merhaba demekten, günaydın demekten tutun başlı başına bir kültür bu. İstanbulluluk bilinci diye bir bilinç yaratmak zorundayız. Ama bu İstanbulluluk bilincini yaratmak için önce bir tarih bilinci gerekiyor. Bunu anladığımız zaman biz bu şehri koruyabiliriz, yeryüzünün hâlâ en güzel şehri. Bize rağmen hâlâ güzel. İnanılmaz bir direnme gücü var İstanbul’un, inanılmaz bir güzellik yayma gücü var. İçim acıyor gerçekten. Yazarken biraz da bu öfkeyle yazıyoruz. Böylesi dünya güzeli bir şehir, sadece bize ait değil, bütün dünyaya ait olan böylesi kıymetli bir şehri koruyamıyoruz. Biz sadece biz burada yaşamıyoruz bizim kimliğimiz bu şehir. Bizatihi varlığımız, şahsiyetimiz...

Mario Levi: Ben bir şey söyleyebilir miyim? Pardon. Birdenbire ortaya atıldım, söz almak istedi, çünkü İskender Bey bize bu imkânı verdi, sohbet edebiliriz dedi. Ahmet’in söylediklerine bir destek vermek için ben de duygularımı paylaşmak istiyorum. Şimdi

Haydarpaşa Garı artık bir tren garı olma özelliğini kaybetti. Gelecekte ne olacak? O güzel binadan ne çıkacak ne yapılacak? Henüz bilmiyoruz. Amacım bu konuda herhangi bir tartışma açmak değil. Bir konuya dikkatinizi çekmek istiyorum. Sizce dünyada denize açılan kaç tren garı var? Bir tane var, Venedik Ferrovia. Fakat Haydarpaşa'nın bir özelliği daha var. Şimdi büyük şehirler, zaman zaman sözü edildi, isimleri zikredildi burada da, bazı simge yapılarıyla ünlüdürler. Daha doğrusu bazı simge yapılar o şehri hatırlatır. Paris'in Eyfel Kulesi mesela. Barcelona'nın La Sagrada Familia Kilisesi, Rio'nun El Corcovado İsa Heykeli. Londra'nın Big Ben ile Parlamento Binası... Örnekleri çoğaltabiliriz. Şimdi İstanbul'un size göre simge bir yapısı var mı? Kız Kulesi mi, Galata Kulesi mi, bilmiyorum.

İskender Pala: Çok olduğu için seçemiyoruz.

Mario Levi: Çok olduğu için seçemiyorsunuz, ama sorun da burada zaten, anlayamıyoruz. Paris Eyfel Kulesi dedin mi herkes anlaşıyor. Peki, ben size kendi fikrimi söyleyeyim. Hiçbir simge yapısı yok İstanbul'un. Ama bir görüntüsü var. Tarihî Yarımada silueti. İstanbul dediğimizde, şöyle bir gözlerimizi kapattığımızda fotoğraf olarak en çok o canlanmıyor mu? En çok o işlenmedi mi? Zaten İstanbul orası. Hatta şöyle söyleyeyim seksen altı yaşındaki babam hâlâ Göztepe'deki evinden Eminönü'ne gittiğinde "İstanbul'a indim" der. Fransızlar ise Paris için "Paris'e çıkmak" derler, öyle bir tepeden bakışı da vardır Paris'in. Şimdi Tarihî Yarımada silueti bize neyi gösteriyor? İşte Haydarpaşa Garı'ndan çıkıyorsun, İstanbul ben buradayım diyor. Ne görüyorsunuz? Topkapı Sarayı, Süleymaniye, Sultanahmet, Ayasofya... Başka ne görüyorsunuz? Bizans'ın ve Osmanlı'nın şehre ne kadar büyük bir saygı duyduklarını... Ve İstanbul işte böyle İstanbul oluyor. Şimdi Haydarpaşa Garı'ndasınız ya, Tarihî Yarımada siluetini gördünüz ya, size tavsiyem, sadece oraya bakın. Ne sağınıza bakın ne de solunuza, çünkü o zaman çok çirkin bir İstanbul göreceksiniz. Özellikle Ahmet'in sözünü ettiği bir medeniyet ve modernleşme simgesi olarak görülen gökdelenleri gördüğünüzde... Şimdi tabii ki tarihi geriye döndüremezsiniz, tabi ki söyleyeceklerim bir yazarın hayallerinden başka bir şey değil. Ama İstanbul köprüleri olmadan daha güzeldi. Bunu gerçekten inanarak söylüyorum. Bir de hani bazen sorarlar ya elinizde bir güç olsa ve hiçbir cezayı takibata

uğramayacağınız söylense ne yaparsınız, diye. Bir tek şunu söylerim. 1. Köprüleri yıktırırım, 2. Tarihî Yarımada'daki 100 yaşından genç bütün yapıları yıktırırım.

İskender Pala: Evet.

Mario Levi: Ama... Tamam burada durdururuz. Sansür gelmeye başladı.

İskender Pala: Yok yok sansür değil. Katkı için...

Mario Levi: Evet, daha fazla konuşma Mario demek.

İskender Pala: Yok yok, katkı için söyleyeceğim Mario. Katkı söyleyeceğim lütfen.

Beşir Ayvazoğlu: Ben de konuşabilir miyim?

İskender Pala: Lütfedin, buyurun.

Beşir Ayvazoğlu: Tabi şimdi Mario'nun bu teklifi geriye doğru işlediğinde bütün Sivahlılar, bütün Gaziantep'li yerliler yallah...

Ahmet Ümit: Ben gitmeye razıyım İstanbul gibi bir şehir olsun ben gitmeye razıyım.

Mario Levi: Sadece tek bir cümle. Tam bir İstanbul şovenizmi ve ırkçılığı yapacağım. İstanbul'u sevdiğiniz sürece kalabilirsiniz.

Beşir Ayvazoğlu: Evet yani bu sözünü ettiğiniz meş'um vetire, süreç, Ziya Paşa'nın İskender'in de zikrettiği "Diyâr-ı küfrü gezdim beldeler, kâşâneler gördüm - Dolaştım mülk-i İslâm'ı bütün vîrâneler gördüm" beytinde ifadesini bulan zihniyetin başlattığı bir süreçtir. Bir zamanlar tarihî binaları yıkıp yerine apartmanlar yapmak ilerlilikti. Bu mânâda "ilericilik" in en ileri merhalesini bugün yaşıyoruz. Dolayısıyla bu süreci günümüzle sınırlamak yanlıştır. Ta Tanzimat dönemine, hatta daha da gerilere gitmek gerekir.

Ahmet Ümit: Hocam, sorun zaten bir dönemi eleştirmekle ilgili değil; bir zihniyetten bahsediyorum.

Beşir Ayvazoğlu: Evet, bir zihniyet... Yani bu belli bir kesimin zihniyeti değil, genel bir yaklaşım. Tabii, Osmanlı şehirlerinin sivil dokusunda ahşabın ağırlıklı olması bu zihniyetin işini kolaylaştırmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler* isimli

romanının hemen başında bir mahalle tasvir eder, Elagöz Mehmed Efendi mahallesi... Mahallenin ahşap dokusundan söz ederken bu doku sayesinde son derece imarcı bir millet haline geldiğimizi söyler. Çünkü ahşabın ömrü kârgire nazaran kısadır. Bazen yangınlar bugün yaptığınızı yarın yakıverir. Rahmetli Turgut Cansever'in dediği gibi, donmuş şehirler değildir Osmanlı şehirleri; sürekli yenilenen şehirlerdi. Ayrıca ahşap doku kolayca ortadan kaldırılabilirdi için Selatin camileriyle, büyük abidelerle belirlenmiş bir planını muhafaza ederek her nesil şehri kendine göre yeniden tanzim edebilirdi. Şunu söylemek istiyorum. Atalarımız bize yeniden kurabileceğimiz bir şehir bıraktılar. Eğer modernler yeterince bilgili ve şuurlu olsalardı ve bu imkânı doğru kullansalardı, dünyanın en güzel şehirlerini kurabilirdi. Kuramadılar, modernleşmeyi yanlış yorumladılar. Şehircilerin ve mimarların uzun uzun tartışmaları gereken bir konu bu. Biz edebiyatçılar olarak konuşacağız. Doğrusunu söylemek gerekirse, çocukluğumu ve ilk gençliğimi bir Anadolu şehrinde değil de, İstanbul'da, Suriçi'nde bir mahallede yaşamak isterdim. Alışkanlıklarımın bir İstanbul mahallesinin günlük hayatı içinde şekillenmesini isterdim, sonra o hatıralarımdaki İstanbul'u yazmak isterdim. Seslerini, kokularını hissetmek, renklerine boyanmak isterdim. Her şehrin kendine has renkleri, sesleri, kokuları, kısacası ruhu vardır. İstanbul'da yaşama sanatına hakkıyla vakıf yazarları, mesela Selim Bey'in de zikrettiği Refik Hâlid'i okuduğunuz zaman İstanbul'u kokusuyla, tadıyla her şeyiyle hissediyorsunuz. İstanbul'da yaşamasını bilmek hakikaten bir sanat. Bunu Yahya Kemal'de görüyorsunuz, Ahmet Hamdi Tanpınar'da görüyorsunuz, Refik Hâlid'de görüyorsunuz, Selim İleri'de, Mario Levi'de görüyorsunuz. Bunu anlatabilmek son derece önemli. Ben sonradan gelmiş biri olarak İstanbul'u bu manada hissetmeye çalışıyorum, keşfetmeye çalışıyorum. Ve keşfettikçe, hissettikçe İstanbul'a daha fazla bağlandığımı hissediyorum. Aynı duyguları yaşadığımı söyleyebilirim Ahmet Ümit'le. Kendi memleketime gittiğimde üç gün sonra sıkılmaya başlıyor, İstanbul'u özlüyorum. Biz taşradan gelenler, yazılanlardan okuyarak öğreniyor, öyle anlatmaya çalışıyoruz. Ama İstanbul'u sevmek için hakikaten İstanbullu olmak gerekmiyor. Bunun en tipik örneği Yahya Kemal'dir. İstanbul'a ilk defa on dokuz yaşında geldi, kısa bir süre kaldıktan sonra Paris'e kaçtı, 1912'de döndü. Yani yirmi sekiz yaşında İstanbullu oldu. Ama

bugün İstanbul'u şair olarak temsil eden kim var dersanız, aklınıza hiç şüphesiz ilk anda Yahya Kemal gelecektir:

*Sana dün bir tepeden aktım azîz İstanbul!
Görmedim sevmemişim, gezmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça gönül tahtıma keyfince kurul,
Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer!
Nice revnaklı şehirler görülür dünyâda,
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim en hoş ve uzun rü'yâda
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan!*

Biz de İstanbul'da çok yaşadık sayılır; muhtemelen burada öleceğiz, ama yatacak yer bulabilecek miyiz, bilmiyorum bize yatacak yer bulur muyuz bilmiyorum. Hakikaten yatacak yer bulamama tehlikesi yok değil! Yirmi milyona dayanan bir nüfus... Böyle bir nüfusu hangi şehir kaldırabilir? Kendi memleketime gitsem üç günde sıkılıyor, İstanbul'u özlüyorum dedim... Ama İstanbul'un korkunç trafiğine girdiğiniz zaman, İstanbul'un problemleriyle karşı karşıya geldiğiniz, boğulmaya başladığınız zaman kaçmak, kurtulmak istiyorsunuz. Ve rüyalar görmeye başlıyoruz, bir sahil kasabasına yerleşsem, küçük bir bahçem olsa, domates eksem falan gibi hayaller kuruyoruz. Ama bu hayaller bir ev alıp yerleşinceye kadardır. Kulakları çınlasın, Mustafa Kutlu'nun harika bir hikayesi var. Böyle İstanbul'un karmaşasından bunalmış bir adam memleketine gidiyor, Erzincan'a, çünkü Mustafa Kutlu Erzincanlı. Hayallerindeki evi yapıyor. İşte bahçesi olacak, bahçesinde domates, biber, salatalık yetiştirecek. Sakin, kalabalıktan, gü-rültüden uzak bir hayat yaşayacak. Büyük bir heyecanla evini inşa ediyor köyünde. En güzel şekilde, hayal ettiği şekilde bahçesini kuruyor, ev bittikten sonra içine girmiyor adam. Hayali o kadar, yani orda o evi inşa etmek. İnşa ettikten sonra o heves bitiveriyor İstanbul'a dönüyor adam. Yahya Kemal bir şiirinde –galiba “Bedri'ye Mısralar”da- ahiretten ikinci bir hayat yaşamak üzere dönmek mümkün olsa ve talih ona dönüp nazikâne bir tavırla bir yıldızı malikâne olarak verse kabul etmeyeceğini söylüyor ve “İstanbul'a dönmek isterim ben!” diyor. Demek ki İstanbul'un bizi hâlâ büyüleyen, içine çeken, kendine benzeten bir

ruhu var. İstanbul gibi dışı şehirlerin, yani doğurgan, yaratıcı şehirlerin her şeyi kendine benzetmek gibi bir hassası var. Eskiden İstanbul'a gelenler, yani bizim gibi taşralılar çok kısa bir sürede İstanbul'un atmosferine kendilerini uydurur, İstanbullu gibi konuşmaya başlar, aksi takdirde kendilerini dışlanmış gibi hissederlerdi. İstanbul'un kültürü içine aldığı her şeye damgasını basar, onu İstanbullu yapardı. Aslında bütün gerçek şehirler öyledir, büyük kültür şehirleri öyledir. Ama biz büyük kalabalıklar olarak geldik, 750 bin Sivaslı, 250 bin Urfalı, 150 bin Antep'li vb. olarak gelip kuşattık İstanbul'u. Üstelik İstanbul'a göç 1950'lerde değil, 1870'lerde, hatta belki de daha önce başladı. Dedim ya, hiçbir şehir böyle büyük göç dalgalarını ve yirmi milyona dayanan nüfusu kaldıramaz. İstanbul kültürü takatten kesildi diyorum, ama ümitsiz de değilim. İstanbul -Ahmet Ümit'in dediği gibi- büyüsunü hâlâ muhafaza ediyor. Bana sorarsanız İstanbul'un büyüsunü hiçbir güç bozamayacak. Bu kargaşa, bu kaotik ortam ortadan kalkıp nüfus istikrara kavuştuktan sonra İstanbul kendi geçmişiyle hesaplaşmak suretiyle yeni bir İstanbul'a dönüşecek, kaybettiği ruhunu bulacak. Bu ruh, bu şehrin arkasındaki zengin tarih bizim yakamızı bırakmaz!

İskender Pala: Evet teşekkür ederiz. Mario'nun söylediklerine bir katkı olsun diye birkaç kelam edip sözü hemen Selim Beye takdim edeceğim. Bilirsiniz, Hacı Bayram Veli şöyle der:

Nagehan ol şâra vardım,

Ol şârı yapılır gördüm.

Ben dahi bile yapıldım

Taş u toprak aresinde.

Eğer şehrin taşıyla, toprağıyla kendiniz yapılmıyorsanız kendiniz o taşın toprağın arasında kendinizi yoğurmuyorsanız, taş toprak size sinmiyorsa, siz de o taş toprak gibi orada şehirli olmuyorsanız, İstanbul'da kiracı gibi yaşıyorsunuz demektir. Oysa İstanbul'da ev sahibi gibi yaşanırsa lezzet alırsınız, orayı sahiplenerek, eviniz, yurdunuz bilerek... Çünkü buradaki ev sahipliği bir duyuştan ibarettir, bir hissedışten, bir söylenışten ibarettir. Bu bir sorumluluktur ve özellikle gençler için söylüyorum, İstanbul'u sahiplenmek gerekir. Söz mü istediniz Sinan Bey.

Sinan GENİM (Dinleyici): Mario Levi'nin söylediğine bir şey söylemek istiyorum. H.C. Seppings-Wright adında bir yazarın Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl adında bir kitabını okumuştum. Diyordu ki “Boğaz’dan karşı yakaya, Asya kıyılarına bakarken, sahilindeki her kıvrımda insanı hayrete bırakan güzellikler gözler önüne serilir. Neredeyse kusursuz denebilecek bu manzaraya ters düşen tek görüntü Almanların yaptığı tren istasyonudur. Yapının haşin sert ve düz hatları tablonun ruhunu yok ediyor”. Yahya Kemal de yabancı bir mimarla Haydarpaşa vapurunda karşıya geçiyorlarmış. Anadolu sahili görünür görünmez yabancı mimar “Ne güzel mimari!” demiş. Yahya Kemal, Haydarpaşa Garı’ndan söz ettiğini zannederek son yıllarda yapıldığını söylemiş. Bunun üzerine yabancı mimar, “Hayır, o müstekreh ambarı kasetmiyorum. Güzel olan şu dört köşe kuleli bina...” diyerek Selimiye Kışlası’nı göstermiş. 1910’ların başında yapılan bu tespitler gösteriyor ki, bakışlar zamana göre de değişiyor.

İskender Pala: Evet efendim bir şair diyor ki:

*Stambul o şehri-i Yusuf likasız
Heman üstü açık zindana benzer.*

Şöyle demek: İstanbul, içinde o güzeller güzeli yok ise üstü açık zindandan başka bir şey değildir. Şimdi hatıralara dönelim ve Selim Bey’e sözü verelim.

Selim İleri: Sağ olun. Ben bu siluet meselesinde çok şikâyetçiyim. Her ne kadar bu konuya girmeyelim desek de, girilmesini edebiyat açısından çok yararlı görüyorum. Hayır, bir defa edebiyata baktığınız vakit, Türkiye üzerine, İstanbul üzerine yazmış hemen bütün yabancı seyyahlar asırlar boyunca tuhaf bir tesadüfle deniz yoluyla İstanbul’a girmişlerdir. Hep aynı silueti anlatırlar. Ben de işte 65 yaşındayım, elli altmış yıldır o silueti görmüşüm, seyretmişim. Bugün gördüğüm silüette hiç İstanbul’a ait bir şey olabileceğini düşünemiyorum. Bunu ilk söyleyen ben değilim; zavallı Peyami Safa, o değerli Peyami Safa 1950’li yıllarda sakın sur içini ellemeyelim diye defalarca yazmış. Ama Peyami Safa’yı kimse dinlememiş. Turgut Cansever gibi çok değerli bir mimar inanılmaz tekliflerde bulunmuş, hiç kimse

dinlememiş. Reşat Ekrem Koçu “Kendi çapında bir vandalizm,” demiş, gözünün içine baka baka yapılmış bütün o istimlak hareketleri. Gerçi onu yapan kişilerin akıbetleri bir ömür boyu beni üzmüştür, onu da eklemek isterim. İstanbul’un imar etmek amacıyla, yani iyi niyetle yapılmıştır. Ama bunu yanlışlığı anlaşıldıktan sonra da devam edilmiştir. Bugün hala baktığınız vakit İstanbul’un tarihi dokusunu bozmak için hepimiz el birliğiyle hareket ediyoruz. Burada ne şahıstır suçlu olan, ne bir şey. Ama yazının, çizinin gücü çok az. Ben hiç değilse bu siluet meselesi için, Haydarpaşa Garı için belki an, belki yirmi, belki de otuz yazı yazdım, sayısını hatırlamıyorum. Hiçbir işe yaramadığını gayet iyi görüyorum. Mesela çok enteresandır, *Huzur* romanı epeyi sevilmiş bir romanımız. Zavallı *Huzur* yayınlandığı yıllarda pek öyle ilgi görmemiş, ama son yirmi yıldır herkesin koltuğunun altında bir *Huzur* görüyorum bir de *Kürk Mantolu Madonna*. O *Madonna*’yı yanlışlıkla aldıklarına eminim. *Madonna*’nın hayatı diye alıyorlar, ama *Huzur*... *Huzur*’u okuyan biri, bu romanda anlatılan İstanbul’la bugünkü İstanbul’a arasında nasıl bağ kurabilir? Korunacak şeylerin hepsinin gözümüzün içine bakıla bakıla ben teker teker noktalandığını görüyorum. Bir bakıyorsunuz, Anadolu Hisarı’nın üzerinde dün gördüğünüz ağaçlık bir saha ertesi sabah yok. Şimdi geçen gün önünden geçiyorduk. Korkunç birtakım evler, nihayet etrafı biraz kel kör ağaçlandırılmış. Çok değerli bir yer oldu dedi bir dostum bana. Neresi oldu? Yani bütün Osmanlı minyatüründe gördüğümüz o harikulade bahar incelikleri, resimdeki incelikleri, minyatürdeki inceliklerden geriye hiçbir şey kalmamış. Birkaç sevgi dolu insanın sağa sola serpiştirdiği üç-beş erguvan ile idare etmek noktasındayız. Şişli gibi betonlaşmanın, çirkinleşmenin ilk yapılandığı yerlerden birinde oturuyorum. Ama balkondan bütün apartman adalarının arka bahçelerine bakıyorum. Kim bilir hangi konakların zamanından kalmış iki tane leylak ağacı, bir tane manolya, bir ıhlamur iki de erguvan var. Yanlışlıkla kalmışlar orda. Yani gerçekten yanlışlıkla... Çünkü geçen gün o zavallı leylak ağacını kesilirken gördüm. Kimsenin umurunda değil! Ben o açıdan 65 yaşında olduğuma ve vaktimin daraldığına çok memnunum diyebilirim. Çünkü geçmişten kalan hatıraları büsbütün unutmadan öteki tarafa doğru yol almaktayım, bu beni sevindiriyor. Çok tuhaf, ama sevindiriyor. İstanbul bence hayal âleminde Beşir Bey, İskender Bey, Ahmet Bey, Mario biz kendi halimizde

bunları uydura uydura yazıp çizip mesut olmaya çalışıyoruz. Başka bir şey yok ortada. Acı, ama gerçek. Kendi fikrimi söyledim.

İskender Pala: Tabi bir de şehirlerin hatıraları saklama gibi bir görevi var. Yani 70 yıl önceki bir binanız yerinde durmuyorsa 150 yıl önce yaptığınız bir anlaşma artık orada size bir şey söylemiyorsa, falanca tarihte limanınıza gelmiş bir gemi artık tekrar gelmiyorsa ve siz de gençliğinizde randevu verdiğiniz bir arkadaşınıza 40 yıl sonra tekrar orada randevu veremiyorsanız, oraya götürüp bir çay içmiyorsanız şehir kendi içinde yapılanmıyor, dönmüyor, devretmiyor demektir. Şehrin hafızası böyle kaybolur.

Ahmet Ümit: Özür dilerim, bir şey eklemek istiyorum. Sadece bir şehir meselesi değil. Baştan beri söylüyoruz ya, medeniyetin kendisi. Amacım sadece bugünkü hükümeti eleştirmek değil. Ben bir zihniyetten bahsediyorum. Bunun ilk adımları Cumhuriyet dönemine uzanıyor. Bugün Tarihî Yarımada'da Cumhuriyet devrinden bir eser yok. Yani neredeyse yok. Bu zihniyetin değişmesi gerekiyor. Yeniden bir tarih anlayışı gerekiyor. Şehre baktığın zaman, bu şehrin tarihine dair anıtlar, binalar olmazsa biz nasıl var olacağız, nasıl bir ortak hafızamız olacak. Bu hafızadan nasıl bir kültür çıkaracağız. Çünkü kültür hafızayla ilgilidir. Yani maymundan farklı olarak biz hafızamız var ve hafızada bir şeyler biriktiriyoruz. Bunları kaldır at, bunları yok et, ortadan kaldır, kanıtlarını sil, nasıl olacak? Bugünü kurtaralım tamam. Hayır, böyle değil artık hayat bu kadar basit değil. İnsanlar gelirler, bunların ihtiyaçları karşılanır, güzel bir şey ama bu ihtiyaçları önce bu şehrin, yeryüzünün en güzel şehrinin, yeryüzünün biricik şehrinin ihtiyaçlarını düşünerek yapacaksın. Önce bu şehri koruyacaksın. Yapamıyorsan git çöle bir şehir kur. Modern, işte gökdelenler falan, nasıl istersen işte öyle kur. Ama İstanbul gibi tarihi bir şehirde böyle hareket edemezsin. 8000 yılda oluşmuş bir şehirden söz ediyoruz. E dediğim gibi sadece şehir değil bir medeniyet algısı. Bu kadar kesik, bu kadar kesinti, bu kadar ara verme olunca olmaz, gelişme olmaz.

Mario Levi: Şimdi Ahmet'in söylediği şehir değil medeniyet, dediği. Aslında çok doğru. Ama zaten ilginç bir tesadüf olarak etimolojik bir yaklaşımda bulunacak olsak şöyle sonuçlarla karşı karşıya

kalıyoruz. Fransızca da Site, İtalyancada çitta, İspanyolcada si., İngilizcede city, bunların hepsi Latincedeki civitas kökünden geliyor. Klasik Latincede civitas. Civitas zaten medeniyet demektir. Ve o yani Fransızcadaki civilizationu, İngilizcedeki civilizationu vesaire. Medine şehir demektir ve medeniyetten gelir. Şimdi böyle baktığınızda zaten medeniyet ile şehir birbirini tamamlar. Bu açıdan Ahmet'e katılıyorum. Edebiyat açısından bakacak olursak hikayeye evet doğru kaybolanlar var. James Troys şunu söyler: mealen aktaracağım, der ki "Dublin'e öyle bir anlatmak istiyorum ki günün birinde şehir bir doğal felaket neticesinde yerle bir olur, yok olursa benim romanlarımdan yola çıkılarak yeniden inşa edilebilsin." Şimdi bu bir megalomani olarak görülebilir ama öte yandan şehre gönül vermek olarak da görülebilir. Ben ikinci seçeneği satın alıyorum ve bu yüzden de edebiyatın çok önemli olduğuna inanıyorum. Elimizde bugün bunlar var, dün bunlar vardı. Biz yaşayanlar mesela taşlık bahçesini anlatabiliriz uzun uzadıya. Taşlık bahçesinin yerinde ne var şimdi? Swiss Hotel. Orayı anlatabiliriz, neden anlatmayalım. Hiç olmazsa bu hafızanın bir parçası. Çünkü önemli olan şudur, edebiyatta sade ve sadece ansiklopedik bilgi değildir önemli olan. Yaşanmışlıktır ve bu yaşanmışlık beraberinde sahiciliği ve samimiyeti getirir ki edebiyatın zaten en önemi gücü budur.

Beşir Ayvazoğlu: Efendim, bugün bir açılış var. Beyazıt'ta II. Beyazıt Külliyesi'nin hamamı açılıyor. Nurhan Atasoy Hanım orayı Hamam Müzesi yaptı; bir de sergi açılışı var zannediyorum. Ben o hamamın Cumhuriyet dönemindeki macerasını araştırmıştım. Gazeteleri taradım. Bu hamamı yıktırmak için devrin aydınları nasıl bir mücadele veriyorlar inanamazsınız. Sadece hamam da değil, onun karşısındaki Simkeşhane ve Hasan Paşa Hanı'nın da yıkılmasını, iki tarafa tertemiz, pırıl pırıl apartmanlar yapılmasını istiyor adamlar. Rahatsız oluyorlar o görüntüden, bakımsızlık, onlara bakamayanların değil de o harabelerin suçuymuş gibi... Adliye Sarayı yanıyor Ayasofya'nın karşısındaki... Yeni bir adliye sarayı yapmak ihtiyacı hâsıl oluyor. Koskoca İstanbul'da boş alan kalmamış gibi, bula bula günümüze ulaşan tek vezir sarayının, yani günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'nın yerini buluyorlar. Sedat Çetintaş, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi birkaç kişinin

canhıraş mücadelesi sayesinde sarayın bir kısmı kurtarılabilir. Simkeşhane ve Hasan Paşa Hanı'nın ön kısmı kesiliyor. Dedik le, bu bir zihniyet... Biliyorsunuz Amicis, İstanbul hakkındaki en güzel kitabı yazan adamdır bana sorarsanız, *İstanbul 1874* harika bir kitaptır. Bu kitapta bir kehaneti var: Korkarım, diyor, bu şehri yıkıp bizim şehirlerimize benzeyen şehirler yapacaklar. Pierre Loti... Adamcağız Suriçi'nin tarihi dokusunun korunması için neredeyse ömür boyu mücadele ediyor, ama bizim küflerimizi müdafaa ediyor, bizim ilerlememizi istemiyor diye adamı kıyasıya eleştiriyor, neredeyse düşman belliyorlar. Tamam, oryantalisttir, şudur, budur... Ama o tarihlerde kafası oryantalist kalıplarla şekillenmemiş Avrupalı bulmak kolay değil. Pierre Loti'nin oryantalist klişelerle düşünüyor olmasına rağmen İstanbul'u sevdiği, Eyüp'ü sevdiği, dokunun korunmasını istediği bir gerçek. Bundan hiç şüphe edilemez. Yani içimizde bir yıkıcılık var, bu yıkıcılık maalesef devam ediyor. Asıl yıkılacak olan bu zihniyettir. O da tarihi yeniden okumak, dilini, şifrelerini öğrenmek, tadını tuzunu yeniden keşfetmekle mümkün olabilecek bir şey. Üniversitelere İstanbul Kültürü dersleri bunun için konuldu, ama ne kadar faydalı oluyor, bilmiyorum.

Selim İleri: Yani düşündüğünüz vakit, sözünüzü kesiyorum Beşir Bey, özür dilerim, sizin bunca emeğiniz, global olarak seksen milyonluk ülkede kaç adet satıyor? Hani, korkunç bir şey! Geçen gün Abdülhak Şinasi Hisar'ı hesapladım, özellikle hesapladım. Eserlerini önce Hilmi Kitabevi, birkaç yayınevi basmış. Bu arada nüfus artmış, nesiller gelip geçmiş. Abdülhak Şinasi Hisar gibi İstanbul'un en seçkin yazarlarından birinin toplam basım sayısı 10.000'e zor ulaşıyor. Buradan ne çıkabilir ki? Dediğiniz gibi bir mantalite değişmesi, gaddarca bir şey var yani. Suçlu eğitim sistemi mi gelir, başka bir şey mi, bilmiyorum. Ama çok acı bir şey, 1940'lardan, 50'lerden bu yana Fahim Bey ve Biz gibi bir eserin 10.000 adeta ulaşmamış olması. Bu basım sayısı eserin okunmuş olduğu anlamına da gelmiyor.

Beşir Ayvazoğlu: Maalesef öyle... İstanbul Kültürü derslerinin bu bakımdan da faydalı olacağını ümit ediyoruz. Bir hususu daha ifade etmek istiyordum. Şu İnönü Stadyumu meselesi... Biliyorsunuz bu stadyum, acımasızca yıkılan İstabl-ı Amire ve Tiyatro-yu Şahane'nin yerine yapılmıştır 1940larda. Bu stadyumun yeniden yapılması

söz konusu olduğu zaman ben ve bazı yazar arkadaşlar birçok yazılar yazdık. Onun yerinde İstabl-ı Âmire vardı, bir adı da Has Ahırlar'dır. Ahır deyince insanların nasıl bir mekânın canlanacağını tahmin edebilirsiniz. Bir bakan, bu adamlar ahır mahır diyor, ahırın nesi önemli gibi laflar ettiği kulağımıza gelmişti. Tabi başarılı olamadık. İstabl-ı Âmire'nin sarayın ayrılmaz bir parçası olduğunu, atların eğitildiği bir manej yeri, birçok yapıdan oluşan büyük bir mekân olduğunu nasıl anlatacaksınız?

İskender Pala: Şimdi bu konuda başarılı olabileceğimiz bir alan var önümüzde, ben öyle görüyorum. Kanal İstanbul diye bir proje var. Kanal İstanbul muhtemelen şu nostaljiyi bize yaşatan bir proje. Boğaziçi'nde neleri kaybettik Allah aşkına, şu Boğaziçi bir zamanlar nasıldı, şu Boğaziçi'nde şunlar vardı diye yakındığımız pek çok şeyi Kanal İstanbul'da şu anda yapmalıyız, yaparsak ancak o zaman oraya Kanal İstanbul deriz. İki saattir konuşup, hiç durmadan şehir böyle diye hayıflandığımız halden onu kurtarabiliriz. Ama Kanal İstanbul'un proje yapanları arasında bir sanat adamı duydunuz mu, bir şair var mı acaba, bir sanat tarihçisi. Mühendisler var, mimarlar var da...

Dinleyici: Sanat tarihçisi de yok.

İskender Pala: Yok mu? Biz sanat tarihçisi olarak sizi tanırız. Şimdi şehir eğer insana ses veriyorsa, insanı içerisinde mutlu kılıyorsa o zaman Ahmet'in dediği o medeniyet tarafına açılan kapıyı açar. İbn Miskeveyh medeniyetin 6 şartını sayarken imaratü'l-arz diye bir kavramdan bahsediyor ve bunu, "içinde yaşayan insanların gülümsemediği, mutlu olduğu şehir" olarak açıklıyor. Şehri imar etmek binalar yapmak, sokaklar düzenlemek değildir. Orada mutlu insanlar oluşturmaktır. Mutlu insanlar oluşturmak taşla toprakla değil, belki sesle, renkle, bakışla, gülüşle, tebessümle, sırt sıvazlamakla, arkadaşlıkla ve saire oluyor. Aklıma bir fıkra geldi, herkes biliyordur ama gençlerden bilmeyenler olabilir diye anlatayım. Efendim, vaktiyle Şirket-i Hayriye vapurlarının yeni kurulduğu zamanlarda Boğaziçi'nde birkaç iskele var imiş. Köylerin iskeleleri. Şirket-i Hayriye müdürü İhsan Bey de Galata Köprüsü'nde bir ofiste her şeyi yönetiyor. Tabii seyf ü seferleri de yakından takip ediyor; çünkü vapurlar köprüye aborda oluyorlar, iskeleler henüz yok. Bir müddet sonra Boğaz vapurunun

tarifesinden 10 dakika geç gelmeye başladığını fark ediyor. Kaptanı çağırıyor. Kaptan, her zaman olduğu gibi Karadeniz'den. Okuması yazması falan yok ama İstanbullu. İstanbul'da yaşayan bir adam, evet Sivaslılar gibi (Beşir Ayvazoğlu'ya bakıyor) İstanbullu olmuş, Gaziantep'li gibi (Ahmet Ümit'e bakıyor). Diyor ki neden 10 dakika geç geliyorsun? Adamın verdiği cevap şu: "Efendim, Kuzguncuk'un haşeratı, Çengelköy'ün zerzevatı, Beylerbeyi'nin de teşrifatı bir türlü bitmek bilmiyor." Şimdi eğer bir gemi kaptanı bile İstanbul'da yaşamının kendisine kazandırdığı böyle secili 3 kelimeyi arka arkaya sıralayıp bir cümle kurabiliyorsa o şehirde bir medeniyet vardır ve o adam medeniyetin bir parçasıdır. Oradaki delikanlı bir soru soracaktı yahut bir şey söyleyecekti.

Dinleyici: Teşekkür ediyorum söz verdiğiniz için. Öncelikle bu tarz sempozyumlarda bizler gerçek hayatımızdaki birtakım kimselere olan serzenişlerimizi dile getirmek yerine daha çok edebiyat yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Bir de Ahmet Ümit Bey'in dışı şehirlerle ilgili örneklerini biraz daha arttırmasını istiyorum. Teşekkür ederim.

İskender Pala: Zaten sözü de Ahmet Bey'e verecektim.

Ahmet Ümit: Yani dışı şehirlerin özelliği şu: aslında Beşir Hocam biraz açıkladı, anne şehir. Yani anne şehir, kucaklayıcı olan, şefkat dolu olan, ona sığınabiliyorsunuz. Ama tabi bu dışı şehir aynı zamanda öğretici olan, her anne gibi. Sizi eğitiyor, yetiştiriyor, ilk eğitiminizi veriyor ve tabi bu dışı şehir her anne gibi benzersiz bir güzelliğe sahip, hiç akıldan çıkmayacak. Bir de erkek şehirler var. Bu erkek şehirler de, özelliği şu; işte biraz önce olmaması gereken yapılar, yani iğrenç yapılar, yan yana konmuş yapılar. Şimdi ben bir dönem Sovyetler Birliği varken, Sovyetler Birliği'nde yaşadım. Sovyetler Birliği'nde şöyle yapıyorlardı. Şimdi bizim TOKİ'ler gibi, aynı orada vardı, şehir kuruyorlardı ve bu şehirler hepsi birbirinin aynı şehirlerdi. Binaların hepsi birbirine benziyordu. Tek bir amacı vardı, insanlar orada barınabilsinler. Bu güzel bir amaç ama estetik yoksunu. Hatta bir film izledim bununla ilgili, aynı şehirden bir tane Moskova'da kurmuşlar, bir tane Kiev'de kurmuşlar. Adamın bir tanesi bur düğün gecesi, Kiev'e gideceğine Moskova'ya gidiyor. İniyor

havaalanından. Diyor ki işte Barış Sitesi'ne gideceğim. Hakikaten Barış Sitesi'ne gidiyor. 22 numaralı apartmana gidiyor, üçüncü kata çıkıyor, anahtarla kapıyı açıyor, içeri giriyor. Evet, yani herhangi bir ruhu, herhangi bir kimliği olmayan sadece ihtiyaçların karşılandığı binalar. İhtiyaçların karşılanmasını küçümsemiyorum, ama hayat güzel olacaksa, o şehrin estetik olması lazım. O şehrin estetiği yoksa o şehrin ruhunda bir sakatlık vardır. Hepimiz birbirimize benzeyebiliriz. Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmin yıkılmasının nedeni şuydu: İnsanların ruhlarını birbirine benzetmeye çalışıyorlardı. Hepimiz birbirimizle aynıyız, ihtiraslarımız, tutkularımız yok diyorlardı. Karnınız doydu, üstünüzü giyiyorsunuz, barınıyorsunuz bu size yeter diyorlardı. Bu insana yapılabilecek en büyük kötülük. Bir ideoloji, bir din bunu dayatıyor, böyle yaşayacaksınız diyor, dünyanın en yanlış şeyi. İnanç kutsal, ideoloji kutsal, ideal kutsal. Her insan buna inanacak ve bununla hayat bulacak. Ama ben ne zaman ki bir ideolojimi, bir idealimi, bir inancımı başkasına dayatırsam bunun adı zulüm. Ve zulmü yapanlar da abad olamazlar. Sovyetler Birliği bir süper devletti. Yıkıldı. Bir günde. Çünkü insan doğasına tersti. Erkek şehirler insan doğasına ters kardeşim.

Azmi Özcan (Dinleyici): Çok teşekkür ederim. İnanılmaz keyifli bir oturum oluyor, ama ben memleketimizin güzide edebiyatçılarının bir arada olduğu bir oturumda daha çok İstanbul'da yaşamının âdab-ı muaşeretinin de kaybedildiğini söylerseniz... Mimari görüntü bizim ruhumuza aksettiriyor ve bir kaos olduğu ortada Ümit Bey de ve diğer üstadlar da aynı şeyi söyledi, ama bir de bu medeniyetin bir İstanbul üslûbu vardı hemen her alanda. Zamanımız varsa, günlük hayatta, iş hayatında, edebiyatta, şiirde İstanbul üslûbu... Biraz da bunları duymak isteriz.

Beşir Ayvazoğlu: Vakit doldu galiba, beş on dakika var.

Ahmet Ümit: Belki başka bir gün "İstanbul'da Âdâb-ı Muaşeret Sempozyumu" yapalım. Başlı başına bir şey ve bunlarla çok alâkalı hocam.

Beşir Ayvazoğlu: Âdâb-ı muaşeret çok önemli tabii... İstanbul Türkçesi de... Has Türkçe İstanbul'da, özellikle İstanbul hanımlarınca konuşulmuş. Bugün sempozyumu hem İngilizce, hem Türkçe

takdim olarak eden akademisyen arkadaşımız. İngilizceyi çok hususi bir sesle konuşuyordu, bir İngiliz gibi vurgulayarak... O dilin kendine has bir sesi ve rengi olduğunu hissediyorsunuz, kulağınıza bir musiki gibi geliyor. Bizim Azeriler de öyle. Onlar konuşmaya başladığı zaman dilin musikisini hissedersiniz. Bugün konuştuğumuz Türkçe, dümdüz, hiçbir inişi çıkışı olmayan, vurguları yanlış yapılan, hususi rengi, tadı, sesi olmayan bir dil gibi. Türkçe bu olamaz! Yetiştığımız eski İstanbulluların Türkçesiyle bugün konuşulan Türkçe her bakımdan çok farklı. Bilenler bilir İstanbul hanımefendilerinin nasıl konuştuğunu. Tamam, dil canlı bir varlık, önüne set çekemezsiniz, değişecektir. Ama bu kadar yozlaşma da olmaz ki... Geçenlerde bir yazı yazdım. Dikkatinizi çekti mi bilmiyorum, genç kızların çoğu ş sesini telaffuz edemiyor. Şeker demiyorlar mesela, seker diyorlar, teşekkür ederim değil, tesekkür ederim diyorlar. Buna manken Türkçesi diyorum ben. Televizyon seyrederken dikkat, sarı bir hastalık gibi yayılmış durumda bu. Genç kızların en az yüzde ellisi, Türkçedeki bütün Ş'leri dişlerinin arasından tıslar gibi S diye telaffuz ediyor.

Selim İleri: O takma dişlerden olmasın?

Beşir Ayvazoğlu: Ama hep genç kızlar yapıyor. Genç kızlarda takma diş, yani...

Selim İleri: Ama manken dediniz, onların hepsi yaptırtıyor. Ben de dört beş tane diş yaptırmıştım, toparlayamamıştım, benden de S sesi çıkıyordu.

Beşir Ayvazoğlu: Hakikaten bu enteresan bir hadise. Bu ekrana çıkan, görüntü veren hanımların çoğu dişlerini yeniden yaptırtıyorlar, herhalde güzel görünmek için. Muhtemelen o dişleriyle rahat telaffuz edemedikleri için bazı harfleri, sesleri çıkaramıyorlar. Onlar da televizyonlarda yaygınlaşıyor. Bunu düşünmemiştim. Harika...

Selim İleri: Valla ben kendimden biliyorum.

Beşir Ayvazoğlu: Ş sesinin kaybolması gibi, Türkçeye sonradan girmiş, ama Türkçenin has seslerinden biri olmuş uzun heceler de yok oldu. Hâlid değil Halit, Hâlide değil Halide diyorlar. Açıkçası İstanbul Türkçesi sizlere ömür. Aslında "İstanbul'un Kaybettikleri" konulu bir sempozyum düzenlemek lazım.

İskender Pala: Buyurun.

Dinleyici: Teşekkür ederim söz hakkı verdiğiniz için. Ben bir de bir konferans önerisi olarak söylüyorum. Bu farkındalık nasıl oluşturulabilir? Şu anda problemler konuşuldu belki, ama insanımızda bu konuda bir farkındalık yok belli ki. Bunun çözümü nedir? Belki çözümler üzerine konuşulmalı. Ben yurt dışında yaşıyorum, bir hafta olmadı gelesi. İnanın bazı şeyler birbirinin kopyası gibi. Dünyanın öbür tarafında gördüğüm ne varsa burada da aynısını görmek üzdü beni. Çocukluk hatıralarım, her şey. Yani evimize yakın bir metro açılmıştı, ben oraya baktığım zaman 5. sınıftaki piknik yaptığımız alanı hâlâ görüyorum. Belki bunları yazmak gerekiyor. Bunun haricinde de insanımıza bu farkındalık yok. En basitinden kütüphanelerimiz saat 5'te kapanıyor, yurt dışında böyle değil. Çocuklarımız oraya ne kadar gidiyor? Ben çocukluğumda gittiğimde kütüphane memuru azarladı bizi. Yani insana yatırım konusunda eksiklerimiz var. Bunun üzerine düşünmek, bunun üzerine aydınlarımızın bir şeyler üretmesi, toplumun farkındalığını arttırması gerekiyor. Öbür türlü hep kayıplar yaşayacağız gibi. Belki bir konferans da bu konuda yapılabilir diye düşünüyorum.

İskender Pala: Teşekkür ediyoruz. Tabi ki farkındalık dışarıdan görün, hissedin, duyun şeklinde değil, içimizden onun sancısını, heyecanını, belki hayatı güzelleştiren yanını görmekle daha mümkün olabilir. Okuma eylemini çok yapmalıyız; okumak, okumak, okumak. Biz burada bir edebiyat toplantısında olduğumuz için bunu çok rahat söyleyebiliyorum; hepimiz yazarlarla büyüdük, onlarla kimlik edindik, onlarla hayatı anladık, onların gözüyle baktık. Okuduğunuz zaman çeşitli coğrafyalardan çeşitli dostlar edirsiniz. Okuduğunuz zaman çeşitli yüzyıllardan çeşitli dostlar edirsiniz. Dikey ve yatay yaşamak ancak okumakla mümkün. Evet, bir son soru alıyoruz. Beyefendiye verelim mikrofonu.

Dinleyici: Ben soru sormayacağım, sadece bir hatıramı paylaşmak istiyorum. Arkadaşımla birlikte İstanbul gezileri yapıyordum. Bir defasında tadilat halinde olan bir camide bir ustayla sohbet ettik. Ustanın tavrı şuydu: Ya zamanında bu taşlar varmış, böyle yapmışlar. Şimdi buraya şu kadar para verdiler, bu parayı bana versinler on

tane bina dikeyim. Yani Süleymaniye'yi yapan da bir inşaat ustasıydı. Bunu bir tadilatla çalışan bir söyledi. Aradaki farkın bilmiyor. Yani bunu kaybetmişiz aslında biz. Biz ruhumuzu kaybetmişiz bir bakıma.

İskender Pala: Evet, ama umutsuz değiliz. Efendim, çok teşekkür ediyoruz. Başlangıçtaki temennimi tekrarlıyorum. İnşallah bu sempozyumların kırkıncısında mesela şehrin estetiğini, kırk birincisinde inşallah ahlak, âdâb ve muâşeretini konuşalım, konuşabiliriz. Güzel şeyler olsun. Hayırlı olsun.

Sunucu: Bizler de bu değerli paylaşımlardan ötürü Sayın Pala'ya, Sayın Ümit'e, Sayın Ayvazoğlu'na, Sayın Levi'ye ve Sayın İleri'ye teşekkür ediyoruz. Sayın Başkan'ın söylemiş olduğu gibi nice güzel İstanbul'u konuşacağımız, dünyanın en güzel şehrini konuşacağımız sempozyumlarda, konferanslarda görüşmek üzere. Hepiniz hoşça kalın. Teşekkür ediyoruz.